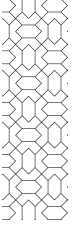

CITATION

Göz, Kemal, "Hilfu'l-Fudul in Terms of Culture of Living Together" *Journal of Faculty of Theology of Bozok University*, 10, 10 (2016/10) pp. 111-127.

BİRLİKTE YAŞAMA KÜLTÜRÜ AÇISINDAN HILFU'L-FUDÛL

Hilfu'l-Fudul in Terms of Culture of Living Together

Kemal GÖZ

Yrd. Doç. Dr.

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, İslam Felsefesi Anabilim Dalı

Özet

Medeniyetler, kendi içlerinde birlikte yaşama kurallarını inşa etmişler ve uygulamaya koymuşlardır. Bu kuralları toplumsal değerler olarak tanımlamak mümkündür. Bu cümleden olmak üzere, sevgi, saygı, hoşgörü, kardeşlik, yardımlaşma ve dayanışma gibi hasletler insanlığın bugün özlem duyduğu önemli değerlerdir. Hikmet, iffet, şecaat, adalet ise medeniyetlerin her zaman arzuladıkları vazgeçilmez üstün insanlık vasıfları olarak varlıklarını ve önemlerini hissettirmektedir.

Bugün bütün dünya medeniyetlerinin gerçekleştirmek için çalıştıkları bu değerlerin hayata geçirilmesini geciktiren ve uygulamasını zorlaştıran birçok engel mevcuttur. Bu engeller erdemli davranışların zıddı olan kötülüklerdir. Örneğin adaletsizlik, bütün erdemlilikleri içinde barınan bir kötülüktür. Yine can ve mal emniyetinin sağlanamaması da bu sıkıntılardan en büyüğüdür.

Toplumsal hayat devam ederken, şöyle veya böyle adaletin tesisi mümkün olmadığı sivil toplum kuruluşlarına büyük görevler düşmektedir. Bu kurumlar adaleti tesis etmeyi gaye edinmelidir.

Bu bağlamda ele aldığımız Hilfu'l-Fudûl, Hz. Peygamber'in gençlik yıllarında, belirlediği görevi etkin bir şekilde yerine getiren sivil toplum kuruluşlarından biridir. Tarihen sabittir ki bu kuruluş, adaleti temin adına çok önemli icraatlarda bulunmuştur. İnsanlık bugün de böylesi sivil toplum kuruluşlarına muhtaçtır.

Anahtar Kelimeler: Hilfu'l-fudûl, değerler, birlikte yaşama kültürü, adalet, eşitlik.

Abstract

Civilizations have built and implemented rules of coexistence within themselves. It is possible to present these rules as social values. They are love, respect, tolerance, fraternity, solidarity and cooperation, important values that humanity desires today. Wisdom, chastity, chastity and justice make their presence and importance as indispensable human qualities that civilization always desires.

All civilization members continue to exist as obstacle problems that delay the life of these values and make it difficult to apply them. These are the contradictions of virtue. Injustice contains all virtuousness. Failure to secure life and property is the biggest of these troubles.

While social life is ongoing, civil society organizations have great duties when it is not possible to establish justice. These institutions should aim to establish justice.

Hilfu'l-Fudul is a non-governmental organization that has effectively fulfilled the task effectively in the time of the Prophet. The history was shown us that it was done very important acts in the name of justice. Today, humanity is in need of such non-governmental organizations.

Keywords: Hilfulfudul, values, culture of coexistence, justice, equality.

KAYNAKÇA

Göz, Kemal, "Birlikte Yaşama Kültürü Açısından Hilfu'l-Fudûl", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10, 10 (2016/10) ss. 111-127.

Geliş T. 29/11/2016, Kabul T. 13/12/2016.

Giriş

Globalleşen dünyamızın birlikte yaşama adına hâlâ yapacak çok şeyinin olduğu açıktır. Küresel hoşgörü ve tahammül ölçülerinin artık daha geniş olması gerektiğinin de savunuluyor olması bunun göstergesidir. Günümüzde bile devam etmekte olan çatışmacı ve acımasız tutumların değişme zamanının çoktan geldiğini söylemek iddialı bir değerlendirme olmasa gerekir.

Birlikte yaşama kültürü, birlikte var olma anlamına da gelmektedir. Bu da aynı toplumu oluşturan farklı ırk, dil, din ve ekonomik imkânlarla sahip bireylerin birlikte yaşamayı, diğer bir deyişle birlikte var olmayı gerçekleştirmek için birbirlerinin varlıklarını kabullemeleri demektir.

İnsanlık, tarihî gerçeklerle de açıktır ki beraber yaşama kültürü ve uygulamalarına eskisinden daha çok muhtaçtır. İlk insandan günümüze dünyamız her konuda değişime uğramaktadır. Bu değişim hem fiziki, hem de sosyal ve kültürel alanlarda hızla devam etmektedir.

Fiziki değişim, uzakların yaklaşmasını, kısaca dünyamızın küresel bir kent olma vasfını ortaya çıkarmıştır. Bu anlamda sosyal ve kültürel değerler konusunda da toplumların birbirlerine yakınlaştıklarını hatta benzemeye başladıklarını söylemek mümkündür. Bu açıdan giyimde, müzikte yahut herhangi bir konuda dünyamızın herhangi bir yerindeki değişim rüzgârı dünyanın tamamını kasıp kavurmaktadır.

Bu değişim rüzgârları eğer birlikte yaşama değerlerine katkı sağlayan unsurlar olabiliyorsa kıymetli olmaktadır. Fakat ayırıcılığı ve ötekileştirmeyi körüklüyorsa değer ifade etmekten ziyade zararlı olduğu görülmektedir.

İlkçağ filozoflarından günümüz düşünürlerine kadar fikir ve düşünce üzerine emek veren herkesin, insanların iletişim ve etkileşimleri üzerine kafa yorduklarını ve görüşler ileri sürdüklerini görürüz. Bu konular, günümüz düşünürlerini de olabildiğince meşgul etmekte ve değerler üzerinde görüşlerini ortaya koymaya zorlamaktadır.

Bu bağlamda, toplumu oluşturan bireyler de toplu yaşamının gereği olarak her konuda birbirleriyle etkileşimi devamlı sürdürmektedir. Bir toplumun üyesi olarak insan, toplumun genel özelliklerine sahip küçük

bir modeli gibidir. Bu model toplumun genel yapısı ve değerleri konusunda aydınlatıcı bir bilgi birikimini sunmaktadır. Bu anlamda sosyal hayatı ortak paylaşımlar manzumesi olarak da ifade edebiliriz.

Sosyal hayatı düzenleyen, onu bir sistem içerisinde ele almamızı sağlayan ortak kabuller vardır. Bu ortak kabuller olmadan sosyal bir hayattan bahsetmek mümkün değildir. Bu ortak kabuller 'değerler' olarak karşımıza çıkmaktadır. Değerler sosyal hayatın vazgeçilmezleridir de diyebiliriz.

1. Birlikte Yaşama Kültürünün Tarihî Serüveni ve Muhtevası

İlk insandan günümüze kadar gelindiğinde görülmektedir ki insanların birbirleriyle ilişkileri giderek artmakta ve etkinliğini yükseltmektedir. Etkin ve sürekli ilişkiler zinciri, medeniyetlerin paylaşımlarını artırarak neticede birlikte yaşama kültürüne olumlu katkılar sağladığı gibi, olumsuz etkilerde bulunarak zarar verdiği zamanlar da olmuştur. Bu dönemlerde toplumları yönlendiren ve onlara rehberlik yapanların yol göstermesiyle insanlık değerlerinin yeniden inşası adına çok önemli çalışmalar yapıldığını görmek mümkündür. Karşılıklı hoşgörü ve sosyal farklılıkların kabulü çerçevesinde bu değerler hayatı geçirilebilecektir.

Tarihin değişik zaman dilimlerinde insanlar, devletler ve kabileler aracılığıyla birbirlerine karşı çok acımasız olabilmişlerdir. Bu davranışlarıyla insanlar kendi hemcinslerine karşı akıl almaz uygulamalarda bulunabilmişlerdir. Öyle zamanlar olmuştur ki aynı toplumun fertleri, kendisi gibi davranmayan veya kendisi gibi düşünmeyenleri çok sert bir şekilde cezalandırabilmiştir.

Hoşgörü ikliminden bazı değerleri içselleştiremeyen yöneticiler ve toplum bireyleri aynı toplumu oluşturanlara karşı olabilmişler ve onları bertaraf edebilmenin değişik yol ve yöntemlerine başvurabilmişlerdir.

Toplumun en küçük yapı taşı olan birey ve ailede sevgi ve muhabbet, yerini kin ve nefrete bıraktığında, yani insani bozulmalar veya yozlaşmalar konjonktüre göre normal karşılanmaya başladığında insanlığın geleceği için kaygılanılması gereken zaman dilimine doğru

yol alındığını söylemek mümkündür.¹ Böyle bir durumda huzur ve mutluluktan bahsetmek mümkün değildir. Huzur ve mutluluğu yaşatmak, sevgi tohumlarının yeni nesiller tarafından yeşertilmesini sağlamakla mümkün olacaktır. Bu bağlamda İlk Çağ filozoflarının bile bütün sistemlerini bunun üzerine kurduklarını görmekteyiz.

Sokrates, (MÖ. 469–349) diyaloglarında erdemli bir toplumu hayal ettiğini ve bunu gerçekleştirmenin erdemli nesillerle mümkün olabileceğini belirtir.²

Platon, (MÖ. 427–347) *Devlet* adlı eserinde erdemlerin uygulanmasının önemine vurgu yapar ve toplumu erdemlilerin yönetmesinin adalet ve eşitliğin sağlanmasını gerçekleştireceğini belirtir.³

Aristoteles, (MÖ. 384–322) *Nikomakhos'a Etik* adlı eserinde erdemlerin bireyler tarafından içselleştirilmesinin önemini vurgulayarak uygulanmalarının gerekliliğini belirtir.⁴

Günümüze doğru gelindiğinde insanlığın beraber yaşama değerlerini içselleştirmek adına bazı önlemleri yürürlüğe koymaya çalıştığını görüyoruz ki bu önlemlere sanki Mevlânâ'nın görüşleri rehberlik etmektedir. Mevlânâ'nın bakışı, toplumların birlikte yaşama kültürünün çerçevesini ortaya koymaktadır. Ona göre; aynı dili kullananlar değil, aynı duyguları paylaşanlar daha iyi anlaşılır.

Toplu yaşamak mecburiyetinde olan insanoğlu, birbirlerine karşı tahammüllü olmak durumundadırlar. İnsanoğlunun en önemli özelliği, kendi cinslerine insan oldukları için iyi davranmak ve hatası olanların hatalarını da hoşgörülü bir şekilde affedebilmektir. Bu bakış açısı medeniyetimizin önemli dönemlerini yansıtan Yunus'un dizelerinde çok ilginç bir şekilde şöyle dile getirilmektedir:

“Elif okuduk ötürü

Pazar eyledik götürü

Yaratılmışı severiz

Yaratandan ötürü.”⁵

Birlikte yaşama kültürünün yaşam tarzı olarak içselleştirilebilmesi

¹ İbrahim Çetintaş, *İslâm Düşüncesinde Değerler Metafiziziği*, Elis yay., Ankara 2014, s. 13.

² M. M. Şerif, “Yunan Düşüncesi”, *İslâm Düşünce Tarihi*, c. 1, s. 114.

³ Platon, *Devlet*, çev. S. Eyüboğlu-M. A. Cimcoz, Remzi yayınları, İstanbul 1975, s. 117-121.

⁴ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür, Bilgesu yayıncılık, Ankara 2009, s. 33.

⁵ Yunus Emre, *Şiirler*, Divan yay., İstanbul 1998, s. 88.

için yapılması gerekenleri ortaya koyan Mevlânâ'nın şu değerlendirmeleri çok ilginçtir:

“Sevgide güneş gibi ol.
Dostluk ve kardeşlikte akarsu gibi ol.
Hataları örtmede gece gibi,
Tevazuda toprak gibi, öfkende ölü gibi ol.
Her ne olursan ol,
Ya olduğun gibi görün,
Ya da görüldüğün gibi ol.”⁶

Birlikte yaşama kültürü adına toplumsal değerlerimizi gözden geçirdiğimizde temel değerlerin çok açık bir şekilde ortaya çıktığını görmekteyiz. Bunlar, toplumu oluşturan bireylerin bir arada yaşayabilmeleri için gerekli unsurlardır.

Birlikte yaşama, ortak değerler üzerinde anlaşma sağlayarak beraber bir hayat tarzı oluşturup hüküm sürmek olarak ifade edilir. Bu anlamda toplumların her birinin üzerlerinde uzlaşma sağladıkları değerlerden bahsetmek mümkündür. Bunlar, ahlakî, dinî, sosyal ve kültürel değerler olarak belirlenmektedir.⁷ Toplumu oluşturan bireylerin ortak kabulleri olarak ifade edilen birlikte yaşama değerlerini şu şekilde sıralamak mümkündür: sevgi, saygı, hoşgörü, kardeşlik, yardımlaşma, dayanışma, eşitlik, doğruluk, hürriyet ve adalet.

İnsanlık ailesinin her bireyi, dünyanın neresinde yaşarsa yaşasın, belirtilen bu değerleri bir hayat tarzı olarak benimsemek ve onu yeni nesillere aktarmak sorumluluğuyla karşı karşıyadır. Bu değerler, milletler ailesinde hayata geçirilmezse yaşananlar ve yaşanacaklar çok iç açıcı olmayacaktır. Yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğini yaşadığımız günümüzde bile bu değerleri önemsemeyen bir hayat tarzının insanlığa hâkim olmasının sonucu olarak yaşananlar çok acı bir örnektir. Bu değerlerin muhtevasının ortaya konulması konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır:

a) **Sevgi ve saygı**, insan olmanın en önemli değerlerindedir.

⁶ Mevlânâ, Celâleddin-i Rûmî, *Mesnevi*, haz. Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu, Akçağ yay., İstanbul 2004, s. 85-87.

⁷ Kemal Göz, *İslâm Felsefesinde Ahlakın Temel Paradigmaları (Değer Merkezli Bir Yaklaşım)*, Fecr yay., Ankara 2016, s. 13-20; Osman Mutluel, *Çocukta Değer Bilinci ve Karakter Eğitimi*, Boy yay., Denizli 2014, s. 43-45.

Bireyler, içinde yaşadıkları aileden başlamak üzere bütün insanları sevebilecek bir tarzda yetiştirilmelidir. Sevgisiz büyüyen nesillerden ne ait oldukları milletler, ne de insanlık fayda sağlayabilir. İnsanlık, medeniyet değerleri olarak yaratılanı yaratandan ötürü sevmeyi benimseyen bir yaşam tarzını önemsemek durumundadır. Saygı değerini hayatında yerleştiremeyenler çevresine olumlu hiçbir etki ve iz bırakamazlar. Bu değere sahip olmak bütün bir insanlık ailesinin mutluluğu yakalamasını kolaylaştıracaktır.

b) Hoşgörü, kardeşlik, yardımlaşma ve dayanışma, insanlığın önemli değerleridir. Toplumlar kendi milletleri arasında değil diğer milletlere karşı da bu erdemlerle davrandığı sürece huzur ve mutluluğu yakalayabilecektir. Dünyanın neresinde olursa olsun, mazlumlara ve yoksullara gücü nispetinde faydalı olabilmeyi amaç edinmek önemli ve değerlidir.

c) Eşitlik, toplumu oluşturan bireylerin uygulanan hukuk karşısında eşit olarak değerlendirilmeleri olarak belirtilir. Bu şekildeki bir uygulama fertlerin yaşadıkları topluma aidiyetlerini pekiştirecek ve mutluluklarını daim kılacaktır. Bireyler eşitlik ilkesinin gerçekten uygulanmasıyla toplumun huzur ve refahına katkı sağlayacaklardır.

d) Doğruluk, insanlığın bitmez tükenmez hazinesi olarak ifade edilen önemli bir erdemdir. Doğruluk ve sadakati hayat tarzı olarak benimsemek, toplumu oluşturan bireylerin davranışları sonucunda mutluluğu yakalamalarına vesile olacaktır.

e) Hürriyet, diğer bir söyleyişle özgürlükler insan olmanın en önemli unsurudur ve sorumluluklar için gerekli şarttır. En önemlisi de yaşama hürriyetidir. Bu hürriyet olmazsa diğer hürriyetlerin hiçbir değeri olamaz.

f) Adalet, bireysel ve toplumsal hayatta dirlik ve düzeni ifade ettiği gibi, hakkaniyet ve eşitlik ilkelerine uygun yaşama olarak da tarif edilir. Adalet erdemi, davranış ve kararlarda hakka göre hüküm vermek, eşit olmak ve eşit davranmak anlamlarına gelen bir kavram olarak insanlık tarihinde önemini her zaman devam ettirmiştir.

Bu değerlerin içselleştirilmesi, hayata hâkim kılınması insanlığın geleceğinin daha iyi olmasını sağlayacak önemli unsurların başında

gelmektedir. Bu erdemler, devamlılık gerektiren bir sürecin ürünüdür ve hemen elde edilen bilgi birikimleri olmaktan ziyade, zaman içerisinde insanın hayatında varlığını hissettiren önemli kazanımlardır. Bu kazanımlar bireyi ve toplumu geleceğe doğru emin bir şekilde götüren sağlam araçlardır. Belirttiğimiz değerler toplumu oluşturan bireyler tarafından içselleştirildiklerinde kazanımlar değerli olur.

İnsanlık tarihi, savaşlar ve diğer mücadelelerle, birlikte yaşama kültür ve değerlerinin zaman zaman yerle bir edildiği zamanları yaşamış ve hâlen de yaşamaktadır. Hâlbuki yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğini yaşadığımız günümüzde insanlık, birlikte yaşama kültür ve değerlerine eskisinden daha çok muhtaçtır. Birlikte yaşama kültürünün arka planına bakarak günümüz değerlendirmelerini ortaya koymak konunun daha açık bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Farklı ülkelerdeki yahut farklı kıtalardaki insanların birbirleriyle iletişim ve ilişkilerinin çok yoğun bir şekilde yaşanması bu konuyu daha önemli kılmaktadır.

İnsanlık, dünya deneni büyük bir köyde birlikte yaşayabilmeyi hayata geçirebilmek için değişik zaman dilimlerinde kendilerini bağlayacak sözleşmelere imza atmışlardır. Virginia Haklar Sözleşmesi, Fransız Yurttaş Hakları Bildirgesi, İnsan Hakları Evrensel Beyanname ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bu belgelerden bazılarıdır. Bu belgelerin zaman dilimine göz atıldığında onların tamamını on yedinci yüzyıldan sonraya ait olduğu görülecektir. Ancak bu beyannamelelerden önce de birlikte yaşama kültürünü hayata geçirmek adına önemli belge ve icraatlar da dikkatimizi çekmektedir.

Farklı eğitim almış ve farklı aile ortamlarında yetişmiş, farklı coğrafyaların farklı kültürleriyle büyümüş insanların farklılıklarının varlığı elbette çok önemlidir ve kaçınılmazdır. Belirtilen şartlarda yetişen insanların farklı düşünceleri, farklı kararlar almaları, farklı algılamalara sahip olmaları, farklı konuşmaları, farklı inanç ve duygulara sahip olmaları, farklı hedeflerinin olması ve farklı düşünceleri kadar olağan bir şey olmasa gerektir.

Ancak tarihsel süreçte belirttiğimiz bu farklılıklar, insanlar ara-

sında daima ayrılıkları ve ötekileştirmeleri değil, çeşitliliğiyle birlik ve beraberlikleri sağlamayı gerçekleştiren yapı taşları olmalıdır. Bu anlamda insanlık tarihinde önemli dönüm noktası olarak kabul edilebilen olaylar mevcuttur. Bu olayların en önemlilerinden biri İslam Peygamberinin, peygamberliğinden sonra bile, bugün tekrar çağrılısam katılmakta hiç tereddüt etmeyeceğim dediği Hılful’l-Fudûl sözleşmesidir.⁸ Bunun yanında Medine sözleşmesi, veda haccı hutbesi ve İslam medeniyetindeki eşsiz uygulamaları da zikretmek mümkündür. Biz bu çalışmamızda cahiliye dönemi olarak da adlandırılan bir dönemde önemli bir ahitleşmeyi, birlikte yaşama kültürü açısından ele almak istedik. Çünkü miladi 600’lerde yapılan bu ahitleşme, birlikte yaşama kültürünün hayata geçirilmesi açısından oldukça önemlidir ve önemi de sivil toplum kuruluşlarına örnek olmasından kaynaklanmaktadır.

2. Hılful’l-Fudûl ve Hılful’l-Fudûl’un Ortaya Çıktığı Sosyal Şartlar

Hılful’l-Fudûl, Arapça bir isim tamlamasıdır. *Hılful* kelimesi insanların birbirlerinden aldıkları yemin anlamında kullanılmaktadır. *Hılful*, birbirini destekleme, yardımlaşma ve ittifak üzerine yapılan bir sözleşme anlamını da ifade etmektedir. Kelimenin çoğulu *ahlâf*’tır.

Fadl ise lügatte, eksik ve noksan olmayan, sebepsiz olarak önce yapılan iyilik anlamlarına kullanılmaktadır. Çoğulu ise *fudûl*’dür. *Fadl*, ‘alâ’ harf-i cerri ile üstünlük, öncelik, iyilik, lütuf, ihsan, kibarlık ve nezaket anlamlarını kazanır. *Fadl* aynı zamanda Sa’d-Suûd’da olduğu gibi *Fadl-Fudûl* şeklinde özel ismin çoğulu da olabilir.⁹

Bu değerlendirmelere göre, Hılful’l-Fudûl kelime olarak, “Fadl’ların Yemini” (Fadl isminin manasından hareketle “Erdemlilerin Yemini”), “İyilikler Sözleşmesi” veya “Haklar Sözleşmesi” anlamlarına gelen bir isim tamlaması olarak kullanılmaktadır.

Mekke’de Hılful’l-Fudûl adıyla anılan sözleşmeye ek olarak Hılful’l-Mutayyebîn adıyla bir sözleşmenin de yapılmış olduğunu kaynaklar

⁸ Ahmed b. Hanbel, *Musned*, neşr. Şuayb el-Arnaûd, Beyrut 2001, c. I, 190, 317.

⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, Dâru’l-me’ârif, Kahire ty. s. 3428; Hâmid Abdulkâdir ve Muhammed Ali en-Neccâr, *el-Mu’cemu’l-Vasîl*, el-Mektebetu’l-ilmîyye, Tahran ty., s. 700.

nakletmektedir. Bu çalışmada biz, Hilfu'l-Mutayyebîn'den ziyade Hilfu'l-Fudûl sözleşmesini inceleyeceğiz.

Hilfu'l-Fudûl sözleşmesinin Hz. Peygamber yirmi yaşlarındayken, Ficar harbinin olduğu yılın zilkade ayında yapıldığı aktarılmaktadır.¹⁰ Ancak İslamiyet'ten önce Mekke'de Hilfu'l-Fudûl adıyla iki anlaşmanın yapıldığını da kaynaklar zikretmektedir.

Bu iki sözleşmeden birincisi, Cürhümlüler'den isimleri Fadl (çoğulu fudûl) olan üç kişinin [(Fadl b. Fedâle, Fadl b. Vedâa, Fudayl b. Hâris (veya Fudayl b. Şurâa, Fadl b. Vedâa, Fadl b. Kudâa)] kendi aralarında, yerli olsun, yabancı olsun, kimsesiz herhangi birine zulüm yapıldığında zalimden mazlumun hakkını alıncaya kadar kabileleriyle ve yakın dostlarıyla birlikte mazluma yardım edeceklerine dair sözleşmedir.¹¹

İkinci sözleşme ise hicretten otuz üç yıl (bazı rivayetlerde yirmi sekiz veya on sekiz yıl) önce yapıldığı ve diğerinden daha ünlü olduğu zikredilmektedir. Bu sözleşmenin yapılmasına sebep olan olaylar zinciri, insanlık tarihinde mazlumun hakkının korunması uğrunda sivil toplum kuruluşu olarak da isimlendirilebilecek birlikeliklerin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Olaylar çok ilginçtir. Haram aylardan zilkade ayında Yemenli Zubeyd kabilesi mensuplarından biri hem umre hem de yanında getirdiği malları satıp ticaretini yapmak için Mekke'ye gelmişti. Ancak pazarda mallarını belirli fiyata anlaşarak sattığı kişiden parasını alamadı. Yemenliye parasını anlaşma üzerinden ödemeyen kimsenin As b. Vâil es- Sehmî yahut Huzeyfe b. Kays es-Sehmî olduğu rivayet edilir. Parasını alamayan kişi, Hilfu'l-Ahlâf olarak temayüz eden kabilelerin reislerine durumunu anlatarak yardımlarını talep eder. Kabile reisleri bu talebe olumsuz cevap verirler. Yemenli mazlum tüccar bir sonuç çıkmayınca Ebû'l-Kubeys tepesine çıkar ve mağduriyetini biraz da acıklı bir şekilde dile getiren çok etkili bir şiir okur. Hilfu'l-Ahlâf kabilelerinin aksine, Hilfu'l-Mutayyebîn kabileleri bu olaydan çok rahatsız

¹⁰ İbn Habîb, *Kitâbu'l-Munemmak fî Ahbâr-i Kurayş*, Beyrut 1985, s. 53; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, Şamil yay., İstanbul 1993, s. 55.

¹¹ Muhammed Hamidullah, "Hilfu'l-Fudûl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 18, İstanbul 1998, s. 31-32; Asım Köksal, *İslâm Tarihi*, Şamil yay., İstanbul 1987, s. 133.

olurlar. Başta Hz. Peygamber'in amcası Zubeyr b. Abdulmuttalib, Abdullâh b. Cud'ân et-Teymî'ye başvurarak bu işin görüşülmesi için bir toplantı yapmaya onu ikna eder. Kaynakların bildirdiğine göre çağrılanlar arasında Hilfu'l-Ahlâf mensuplarından kimse bulunmamaktadır. Toplantıda hazır bulunanlar uzun tartışmalardan sonra haksızlığı önlemek için yemin etmişler ve gönüllülerden oluşacak bir grup kurmayı kararlaştırmışlardır ki yeminleşen kabileler şunlardır: Benî Hâşim , Benî Muttalib, Benî Zuhre, Benî Teym ve Benî Esed. Toplantıya, Benî Hâşim 'den, toplantının düzenlenmesine ön ayak olan Zubeyr b. Abdulmuttalib'den başka o sırada yirmi (veya otuz beş) yaşında bulunan Hz. Muhammed de katılmıştır.¹²

Bu dünyada insanların istediği en önemli hedef huzurlu bir yaşam sürmektir. Bu hedefe giden yolda en büyük engel zulümdür. İnsanoğlu için dünyayı yaşanmaz hâle getiren zulmün engellenmesi ve adaletin sağlanması, her dinin ve beşerî ideolojinin temel hedeflerinden biri olmuştur. İnsanı merkeze alan hiçbir düşüncenin, insanı insan olma özelliklerinden mahrum bırakan zulmü ve adaletsizliği tasvip etmesi veya onaylaması mümkün değildir.¹³

İşte Arap Yarımadasında da insanlar hayatlarını normal şartlar altında devam ettirirken sosyal hayat da bütün canlılığıyla varlığını sürdürüyordu. İnsanlar, güçlünün haklılığını her ortamda kabul etmek durumunda kalıyor, buna aykırı düşünceler ve uygulamalar ise çok ağır bir şekilde cezalandırılıyordu.¹⁴

Sosyal hayatın varlığı ve sürdürülebilirliğinin teminatı olan panayırlar etkinliğini bireyler ve toplum üzerinde hissettiriyor, panayırlarda da güçlüler her zaman ve her konuda haklıklarını devam ettiriyorlardı. Ficar savaşlarının sonucunda toplumda adalet ve güven yok denecek kadar azalmış, adaletsizlik ve zulüm hat safhaya çıkmıştı. Kaynaklar bu hususta çok dikkat çekici bazı olayları bizlere şöyle aktarmaktadır:

¹² İbn Habîb, *Kitâbu'l-Munemmak fi Ahbâr-i Kurayş*, Beyrut 1985, s. 54; Muhammed Hamidullah, "Hilfu'l-Fudul", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 18, İstanbul 1998, s. 31-32; Asım Köksal, *İslâm Tarihi*, Şamil yay., İstanbul 1987, s. 133.

¹³ Mithat Eser, "Hz. Peygamber'in Zulmü Engelleme Amaçlı Hilfu'l-Fudul'a Katılması", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 2, s. 311.

¹⁴ İbn Habîb, *Kitâbu'l-Munemmak fi Ahbâr-i Kurayş*, Beyrut 1985, s. 54.

Bu toplantıda bulunanlar kaynakların kaydettiği şu esaslar üzerine yeminleşmişler ve yeminlerine sadık kalacaklarının bir işareti olarak da Haceru'l-Esved'i yıkadıkları suyu hep beraber içmişlerdir:

“Allah’a yemin ederiz ki, zulme uğrayanın yanında ve zâlim ona gasp ettiği hakkını iade edene kadar hepimiz bir tek el gibi olacağız; bu birlik denizin bir kıl (yün) parçasını öğütüp yok edebileceği zamana kadar ve Hirâ ve Sebîr dağları yeryüzünde dikili durduğu müddetçe devam edip gidecek ve zulme uğrayanın malî durumunun tam bir eşitliği ile birlikte devam edip gidecektir.”¹⁵

3. Hilfu'l-Fudûl'ün Birlikte Yaşamaya Katkısı

Mazlumların haklarını zalimlerden almak ve zulmü tamamen ortadan kaldırmak üzerine bir birlikteliği ve güç tezahürünü ortaya koyan Hilfu'l-Fudûl antlaşması, yapıldığı dönem açısından da fevkalade önemlidir. Bu başlık altında, sözleşmeye katılanlar yahut katılmayanlardan ziyade sözleşmenin metni ve bu metnin fiilî sonuçlarının birlikte yaşama kültürü açısından önemi üzerinde durulacaktır.

Sözleşmenin ana maddelerine kısaca göz attığımızda önemi daha iyi kavranacaktır:

1. *İster Mekke halkından olsun, ister Mekke'ye dışarıdan gelenlerden olsun, ister iyi ister kötü olsun zulme uğrayanın yanında yer alınacaktır.*

2. *Adaleti temin edinceye kadar zalimin karşısında durulacaktır. Mazlumun hakkı zalimden alınıncaya kadar mazlumun yanında olunacaktır. Mazlumla yekvücut olunacaktır.*

3. *Zalimin zulmünü ortadan kaldırmak için sözleşmeye taraf olanlar birlik ve beraberlik içerisinde davranacaklardır.*

4. *Bu birlikteliğin devamlılığı zulmün ortadan kaldırılmasıyla sınırlı olacaktır.*

5. *Deniz süngeri ıslattığı, Hıra ile Sebîr dağları yerlerinde kaldığı müddetçe bu yemine sadık kalınacaktır.*¹⁶

Sözleşme yapıldıktan sonra sözleşmenin toplumun huzur ve

¹⁵ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, Şamil yay., İstanbul 1993, s. 52-54.

¹⁶ İbn Sa'd, *Tabakâtu'l-Kubrâ*, Dâru'l-kutub, Beyrut 1990, s. 103; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Beyrut 1992, s. 103; Muhammed Hamidullah, “Hilfu'l-Fudul”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 18, İstanbul 1998, s. 31-32; Asım Köksal, *İslâm Tarihi*, Şamil yay., İstanbul 1987, s. 134.

mutluluğuna çok olumlu katkılar sağladığı uzun zaman müşahede edilmiştir. Olumsuz sonuçlanmak üzere olan birçok olay olumlu sonuçlanmış, sözleşmenin akdedilmesine vesile olan Hılfu'l-Fudûl mensuplarının, zamanın Mekke toplumunun bozulan ve zayıflayan itibarının düzelmesine gerçek bir sivil toplum gönüllüleri¹⁷ olarak büyük katkı sağladıkları görülmüştür.

Hılfu'l-Fudûl'un kurulmasına sebep olarak da gösterilen Zebidli tüccarın malları, mallarını gasp eden As b. Vâil'den alınmış ve tüccara teslim edilmiştir.¹⁸ Bu olayın gerçekleşmesi ilk olarak bu sivil toplum teşkilatının varlığının olumlu etkilerinin toplum tarafından algılanmasına vesile olmuş ve etkinliği birçok kesim tarafından hissedilmiştir. Bu olay bu teşekkülün içinde olduğu ve olumlu sonuçlanan bir olay olması bakımından da çok önem arz etmektedir. Bu olayda bu teşkilat başarısız olsaydı belki de daha sonraki olaylarda pek etkili olmayabilirdi.

Sümale kabilesine mensup tüccarlardan Lumeys b. Sa'd panayıra getirdiği malların bir kısmını anlaştıkları fiyat üzerinden Ubeyy b. Halef'e sattı. Ubeyy b. Halef malları alıp götürürken tüccarın parasını vermedi. Dahası o tüccara çok kötü davranarak hakaretlerde bulundu. Lumeys bu durumda ne yapacağını soruşturduğunda ona Hılfu'l-Fudûl'a gitmesi söylendi. O da vakit kaybetmeden hâlini Hılfu'l-Fudûl yetkililerine arz etti. Bu teşkilatın yetkilileri tüccara şöyle dediler. "Ubeyy b. Halef'e git. Ben Hılfu'l-Fudûl yetkililerine durumumu arz ettim, beni sana gönderdiler de. Eğer hakkını vermezse doğrudan bize gel." Tüccar Ubeyy b. Halef'e gitti aynen söylenenleri ona iletince Ubeyy b. Halef tüccarın ne kadar alacağı varsa eksiksiz hemen verdi ve onu gönderdi.¹⁹

Has'am kabilesine mensup bir adam umre yahut hac maksadıyla kızı Kâtul ile Mekke'ye gelmişti. Kızının güzelliği Mekke'nin ileri gelenlerinden Nubeyh b. Haccâc'ın dikkatini çekti ve ona sahip olmayı arzu

¹⁷ Mithat Eser, "Hz. Peygamber'in Zulmü Engelleme Amaçlı Hılfu'l-Fudûl'a Katılması", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 2, s. 327.

¹⁸ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, Şamil yay., İstanbul 1993, s. 473.

¹⁹ İbn Habîb, *Kitâbu'l-Mumemmak fî Ahbâr-i Kurayş*, Beyrut 1985, s. 54; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, Şamil yay., İstanbul 1993, s. 53; Muhammed Hamidullah, "Hılfu'l-Fudul", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 18, İstanbul 1998, s. 31-32.

etti. Bu isteğini yerine getirmek için kızı babasının yanından zorla aldı ve götürdü. O sırada bu adama hiç kimse yardım etmedi. Adam orada bulunanlara, “Bana yardım edebilecek kimse yok mu şu şerefli Mekte ahalisinden?” diyerek üzüntülerini belirtince orada bulunanlar onun Hilfu'l-Fudûl'a gitmesini tavsiye ettiler. O da hiç vakit kaybetmeden Hilfu'l-Fudûl'a gitti ve durumunu arz etti. Orada bulunanlar adamı yanlarına alarak Nubeyh b. Haccâc'ın evine vardılar. Nubeyh'e seslendiler. O, yanlarına çıkınca ona çok sert mukabelede bulundular. Hemen kızı babasına teslim etmesini söylediler. Nubeyh, isteksizce, çaresiz bir şekilde kızı babasına teslim etmek mecburiyetinde kaldı.²⁰

Ebû Cehil ile İraşlı tüccar arasındaki anlaşmazlık da Hilfu'l-Fudûl kapsamında çözülen olaylar arasında zikredilmektedir. İraşlı tüccar Ebû Cehil'e sattığı malın ücretini alamayınca durumu Hz. Peygamber'e anlatmıştır. Hz. Peygamber de hemen Ebû Cehil'e gelmiş ve tüccarın hakkını vermesini istemiştir. Durumun ciddiyetini gören Ebû Cehil, hiç itiraz etmeden tüccara olan borcunu hemen ödemiştir. Neden itiraz etmediği Ebû Cehil'e sorulduğunda, “Ben söyleneni hemen yapmasaydım azgın deve beni parçalayacaktı.” diye cevap vermiştir.²¹ Peygamber'in Ebû Cehil'e gidişinin Hilfu'l-Fudûl adına olduğu da belirtilebilir.

Huseyn b. Ali ile Mu'âviye arasında bir arazi ödemesi yüzünden şiddetli tartışma çıkmıştı. Duruma sinirlenen Huseyn b. Ali Mu'âviye'ye, “Ya benim araziyi satın al, ya onu bana iade et, ya da Abdullâh ibn Zubeyr veya Abdullâh ibn Ömer'i hakem tayin et. Bunlar olmazsa dördüncüsü 'Saylem'dir.” dedi. Mu'âviye Hz. Hüseyin'e “‘Saylem' nedir?” diye sorunca saylem, “Hilfu'l-Fudûl”dür dedi. Durumun ciddiyetini anlayan Mu'âviye Hilfu'l-Fudûl'a gitmene gerek yok diyerek problemi çözdüğü rivayetlerde mevcuttur. Daha sonra olayı haber alan Abdullâh ibn Zubeyr, Hilfu'l-Fudûl'a çağrıldığında hiç tereddütsüz kılıcını kapar koşardım demiştir.²²

Bu örnekler de açık bir şekilde ortaya koymaktadır ki Hilfu'l-

²⁰ İbn Habîb, *Kitâbu'l-Munemmak fî Ahbâr-i Kurayş*, Beyrut 1985, s. 57; Asım Köksal, *İslâm Tarihi*, Şamil yay., İstanbul 1987, s. 134-135.

²¹ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, Şamil yay., İstanbul 1993, s. 54.

²² İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, Beyrut 1992, s. 111.

Fudûl, toplumun birlikte yaşamasına olumlu katkılar sağlamıştır. Güvenli bir ortamın oluşması, bireylerin temel hak ve hürriyetlerini kullanmaları ve bunun sonucu olarak da ekonomik hayatın canlanmasını beraberinde getirmiştir. Huzurlu ve mutlu bir ortam, bireylerin daha rahat bir şekilde yaşantılarını sürdürmelerine katkı sağlayan önemli bir unsurdur.

Hılfu'l-Fudûl'ün, toplumda zulmü ortadan kaldırıp adaleti tesis etmek adına önemli görevler ifa ettiği görülmektedir ki bu gibi sosyal müesseseler toplumların yönetimine olumlu katkılar sağlamaktadır. Zaman içinde bu müesseselerin üyeleri hayatlarını kaybettiklerinden etkinliğini yitirdiği de görülmektedir. Ancak Hılfu'l-Fudûl'ün, İslam'ın gelişinden sonraki dönemde de etkin olduğu Huseyn b. Ali ile Mu'âviye arasındaki olayın cereyanıyla da açıkça müşahede edilebilmektedir.²³

Hz. Peygamber, aradan çok uzun yıllar geçtikten sonra bile Hılfu'l-Fudûl sözleşmesini hasretle ve önemini vurgulayarak şöyle zikretmiştir. “Şu an İslamiyet devrinde bile o ahde tekrar çağırılsam hemen icabet ederim.”²⁴

Bu değerlendirmeye Hz. Peygamber toplumun huzur ve refahının sağlanmasında adalet ölçüsünün ve zalimlerin zulmünün önlenmesinin önemini vurgulamıştır.

Sonuç

İnsanoğlu, var olduğundan bu yana hep bir arada yaşamış ve bundan sonra da bir arada yaşamaya devam edecektir. Bu birlikteliği sağlıklı bir şekilde sürdürebilmenin her zaman belirli kurallarla sağlandığı görülmektedir.

İster dinî kaynaklarla desteklenmiş olsun, ister beşerî ürün olsun, bu kurallar insanlık var olduğu müddetçe etkin olacaktır. Medeniyetler arasında bazı farklılıklar görülse de değişmeyen bazı önemli unsurlar her medeniyette mevcut olagelmıştır. Sevgi, saygı, hoşgörü, kardeşlik, yardımlaşma ve dayanışma günümüz insanının özlem

²³ İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, Beyrut 1992, s. 111-112.

²⁴ Beyhakî, *Sünen-i Kubrá*, Dâru'l-kutubu'l-ilmiiyye, Beyrut 2003, s. 596; İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, Beyrut 1992, s. 142; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut 1996, s. 696.

duyduğu önemli değerlerdir. Eşitlik, doğruluk, hürriyet ve adalet ise medeniyetlerin gerçekleştirmeyi her zaman arzuladıkları vazgeçilmez üstün insanlık vasıfları olarak önemini hissettirmektedir.

Tarih boyunca insanlık, bugün birlikte yaşama kültürü olarak belirttiğimiz değerlerle iç içe bulunmuştur. Zaman olmuş, bu değerlere önem verilmiş ve huzur ve mutluluk insanlığın elde ettiği kazanımlar olarak toplumları sarmış sarmalamış, zaman olmuş bu değerler ötelenip değersiz görülmüş ve medeniyetler büyük felaketlerle karşı karşıya kalmıştır. Bugün yaşadığımız dünyada eskisinden daha çok birliktelikler ve ilişkiler söz konusudur. Böyle olunca insanlık ailesi akıyla kavrayabildiği gerçekler çerçevesinde daha iyi ilişkilerle yaşantısını sürdürmek durumundadır. Artık globalleşen dünyada bireylerin, toplumların ve milletlerin birbirleriyle etkileşimi eskisinden daha dinamik ve hızlıdır. Bu değerlendirmeler “Hilfu'l-Fudûl” benzeri sivil toplum kuruluşlarının daha yaşanılır bir dünya için etkili inisiyatif almaları gerektiğini ortaya koymaktadır. İnsanlık değerleri olarak ortaya konan değerlerin birlikte yaşama kültürünü etkili kıлып yaşam sitili hâline getirmek ancak bu şekilde sağlanabilecektir.

Akıllı bir varlık olan insan, nefsi arzularını aklın kontrolünde tutarak orta yolu muhafaza etmek durumundadır. Nefsin öfke, arzu ve istekleri aklın kontrolüne verilerek erdemlerin, faziletlerin ve değerlerin hayata hâkimiyeti sağlanabilecektir. İnsanoğlu akıl ve iradesini iyi eylemlerden yana kullandığında birlikte yaşamının iyi sonucu olarak mutluluğu yakalayabilecektir. Bunun sonucunda yetkinleşen bireyler toplu yaşamının zevkini hissedecek ve daha yaşanır bir dünyayı paylaşacaklardır.

Kaynaklar

- Ahmed b. Hanbel, *Musned*, c. I-IV, (neşr. Şuayb el-Arnaûd), Beyrut 2001.
 Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, (çev. Saffet Babür), Bilgesu yayıncılık, Ankara 2009.
 Beyhakî, Ebû Bekr, *Sunen-i Kubrá*, c. I-VI, Dâru'l-kutubi'l-ilmiiyye, Beyrut 2003.

- Çetin, İbrahim, *İslâm Düşüncesinde Değerler Metafiziği*, Elis yay., Ankara 2014.
- Eser, Mithat, “Hz. Peygamber’in Zulmü Engelleme Amaçlı Hilfu’l-Fudul’a Katılması”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 2, s. 311-329.
- Göz, Kemal, *İslâm Felsefesinde Ahlakın Temel Paradigmaları (Değer Merkezli Bir Yaklaşım)*, Fecr yay., Ankara 2016.
- Hâmid, Abdulkâdir ve Muhammed Ali en-Neccâr., *el-Mu’cemu’l-Vasît*, el-Mektebetu’l-ilmiiyye, c. I-II, Tahran, ty.
- Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi*, Şamil yay., c. I-II, İstanbul 1993.
- _____, “Hilfu’l-Fudûl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 18, İstanbul 1998, s. 31-32.
- İbn Habîb, *Kitâbu’l-Munemmak fî Ahbâr-i Kurayş*, Beyrut 1985.
- İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, c. I-XVI, Beyrut 1996.
- İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, Dâru’l-me’ârif, Kahire, ty.
- İbn Sa’d, *Tabakâtu’l-Kubrâ*, Dâru’l-kutub, c. I-VIII, Beyrut 1990.
- Köksal, Asım, *İslâm Tarihi*, Şamil yayınevi, c. I-XVIII, İstanbul 1987.
- Mevlânâ, Celâleddîn-i Rûmî, *Mesnevi*, (haz. Prof. Dr. Adnan Karaismaioğlu), c. I-II, Akçağ yay., İstanbul 2004.
- Mutluel, Osman, *Çocukta Değer Bilinci ve Karakter Eğitimi*, Boy yay., Denizli 2014.
- Platon, *Devlet*, (çev. S. Eyüboğlu - M. A. Cimcoz), Remzi Kitabevi, İstanbul 1975.
- Şerif, M. M., “Yunan Düşüncesi”, *İslâm Düşünce Tarihi*, 4.Cilt, ed. M.M. Şerif, (çev. Kasım Turhan), c. 1., ss. 97-134, İnsan yay., İstanbul 1990.
- Yunus Emre, *Şiirler*, Divan yay., İstanbul 1998.